

FILOSOFEN OVER HET BELANG VAN KUNST

Plaatsbepalingen

Johannes Mol

 DAMON

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	7
In het licht van de eeuwige schoonheid - Plato	15
Zuivering van het gemoed - Aristoteles	25
Authentiek zoeken - Augustinus	33
Een onschuldige plezier - Erasmus	45
Doelmatigheid zonder doel - Kant	55
Een oude leraar gaat met pensioen - Hegel	65
Het masker als masker zien - Nietzsche	75
Het verborgene laten zien - Heidegger	83
Flessenpost - Adorno	95
De orde ontregelen - Foucault	105
Spelen met het verhevene - Lyotard	115
Nawoord	125
Verder lezen	131

INLEIDING

Stromen toeristen komen aan op het Centraal Station van Amsterdam om via de Dam naar het Museumplein te gaan, waar zij de tentoongestelde kunstschaten met hun bezoek zullen vereren. Van Gogh, Rembrandt en het neusje van de zalm van de moderne kunst. Onderweg zien ze te midden van de chaotische drukte straatmeubilair naar de laatste Italiaanse mode, één van de vele achtste wereldwonderen (het paleis op de Dam), oude grachtenpanden en nog veel meer schoons uit ons roemrijk verleden en heden.

Wie zich laat rondleiden kan al voor hij het station verlaat te horen krijgen dat hij zich in een kunstwerk bevindt, van architect Cuypers, die ook het onderkomen voor de oude meesters heeft mogen bouwen. Na zijn eerste treden buiten gedaan te hebben zal hij gewezen worden op een Italianiserende mode van 100 jaar geleden, de Beurs van Berlage. Wie een krant koopt kan lezen dat in dat Gesamtkunstwerk exposities en concerten bezocht kunnen worden. De krant doorbladerend merkt men dat er nog ongelooflijk veel meer artistieks te genieten valt, in theaters, bioscopen en concertzalen. Wie zich rekenschap geeft van alles wat met kunst te maken heeft in deze stad moet bijna tot de conclusie komen dat Amsterdam een conglomeraat van kunstwerken is, of zelfs: dat Amsterdam één groot kunstwerk is! Voor deze opvatting kan hij dan ook nog bij autoriteiten op kunstgebied zijn gelijk halen. Heeft Cage het straatlawaai niet tot muziek verheven? Heeft Beuys het planten van bomen en het voeren van een discussie niet tot (sociale) sculptuur verklaard?

De kunst om een willekeurig object als een esthetisch object waar te nemen schijnt tegenwoordig iedere westerling te verstaan. Anna Tilroe heeft hier eens over geschreven als het 'tante-Betty-complex': het vermogen om voor alles wat als kunst gepresenteerd wordt half in zwijm te vallen van aanbidding. Dit vermogen bestaat echter pas kort. Uiteenlopende groepen kunstenaars als impressionisten, dandy's, futuristen en dadaïsten hebben het helpen ontwikkelen. Deze avant-garde-kunstenaars waren vaak juist revolutionair vanwege deze nieuwe esthetische blik. Dat wil zeggen dat onze opvattingen over kunst zeer recent zijn. Hoe dacht men vroeger over kunst?

De maatschappelijke posities van de kunsten

In de derde eeuw voor Christus werd in Alexandrië het Museion gesticht. Dit Museion was de plaats waar de muzen, beschermgodinnen van de kunsten, vereerd werden en de kunsten beoefend. De Ptolemeeën, vorsten van Egypte (waarvan Cleopatra de laatste zou zijn), financierden en beschermden het Museion, de meest prestigieuze culturele instelling van de hellenistische tijd.

In dit Museion, waar ons woord museum van is afgeleid, bevonden zich een wereldberoemde bibliotheek en de vertrekken waarin geleerden afkomstig uit de hele toenmalig bekende wereld werkten en woonden. Het Museion leek, als je het ergens mee wilt vergelijken, op een Amerikaanse universiteit: een campus waar het weten beheerd en vergroot wordt, maar waar ook wordt gegeten en geslapen. Het Museion was als een kleine stad in de residentiestad.

De geleerden beoefenden er de diverse kunsten. Wij zouden zeggen: wetenschappen, naast wiskunde vooral lin-

In het licht van de eeuwige schoonheid

PLATO

‘De geschiedenis van de filosofie bestaat uit voetnoten bij de teksten van Plato’ heeft de Engelse filosoof Whitehead zich eens laten ontvallen. Deze uitspraak zou echter ook van allerlei anderen afkomstig kunnen zijn; het is een uitspraak die vrij algemeen geaccepteerd wordt, zij het natuurlijk met zo nu en dan een kanttekening.

Hoe kan het, dat iemand zoveel invloed heeft gehad? En wat belangrijker is: wat voor soort invloed is dat dan, die Plato gehad heeft? Wat de eerste vraag betreft ligt een deel van de verklaring in de opname van het (neo)platoonse denken, via Augustinus en andere kerkvaders, in het christelijke gedachtengoed. Een ander deel ligt in het poëtisch genie van Plato, want zijn dialogen zijn alleen al om hun literaire kwaliteiten zeer de moeite van het lezen waard - en dus ook veel gelezen. Een derde verklaring ligt in het feit dat hij de eerste was die allerlei problemen onder woorden bracht, waarmee samenhangt dat hij de oudste filosoof is van wie vele teksten min of meer ongeschonden bewaard zijn gebleven. Vele filosofen na hem zochten in zijn teksten inspiratie, of voelden zich juist gedwongen zich tegen dit grote voorbeeld te verzetten. Immers, allen waren (en zijn) verplicht hem tijdens hun studie te bestuderen. Dit bestuderen, zich laten inspireren en bekritisieren begint al in de oudheid, met Aristoteles.

Wat de aard van die invloed betreft: die zal hierna nog verschillende keren ter sprake komen. Want als filosofen

zoals Nietzsche en Heidegger het einde van de westerse cultuur bespeuren, traceren ze deze terug tot Plato (427 - 347 v.Chr.) en Socrates (470 - 399 v.Chr.). Deze twee aartsvaders van de Europese filosofie zouden de weg vrijgemaakt hebben voor het ontstaan van een waardensysteem dat nu zijn apotheose beleeft in een technologische omnipotentie; volgens de twee Duitsers toont deze apotheose helaas tegelijkertijd zijn failliet. Maar die is voor later, we zijn nu pas bij de geboorte.

Aristoteles was een leerling van Plato. Dat wil zeggen, hij studeerde in de Academie van Plato; hij volgde in lang niet alle opzichten diens leer. Plato was een leerling van Socrates - nu vooral in de figuurlijke betekenis van het woord; de 'meester' had immers geen school en dus ook geen leerlingen. In de meeste dialogen van Plato speelt deze man, die zelf geen geschriften heeft nagelaten, de hoofdrol. Plagend, vragend, onderwijzend, als niet-weter, als wijze en als orakel, op alle mogelijke manieren wordt hij ten tonele gevoerd, tot pootjebadend en stervend. Behalve in deze dialogen treedt Socrates onder andere ook op in de dialogen van Xenophon en in de komedies van Aristophanes (beiden tijdgenoten van Plato). Maar in de platoonse dialogen is hij zo levendig en veelzijdig beschreven, dat de platoonse Socrates de 'ware' is geworden. De ware Socrates spreekt dus door de pen en de opvattingen van Plato. Dit maakt dat velen de twee namen gebruiken alsof ze synoniem zijn.

In Plato's dialogen treffen we dus Socrates aan, en wel in gesprek met beroemde tijdgenoten. Hij heeft het met hen meestal over een combinatie van ethische en kennistheoretische problemen. Een vaak behandelde vraag is die naar de rechtvaardigheid en de rechtvaardige samenleving.